

DU0102: Písomná postupová skúška

Hieronymus Bosch

Triptych „Kopa sena“

Meno: Klára Hudáková

UČO: 413393

Odbor: Dejiny umenia

Ročník: 1.

Dátum: 5.7.2013

Obsah

Úvod.....	2
1. Život Hieronyma Boscha.....	3-4
2. Dielo.....	4-5
3. Zaradenie Boschovej tvorby do obdobia a jeho súčasníci.....	5-6
4. Triptych „Kopa sena“	
a. Základné informácie.....	6
b. Námet.....	6-7
c. Popis a interpretácia diela.....	7-10
Záver.....	11
Zoznam použitej literatúry.....	12

ÚVOD

Pri výbere autora a diela pre túto prácu som sa rozhodovala medzi niektorým zo surrealistických autorov a Hieronymom Boschom. Môj výber nakoniec padol na tohto autora preto, lebo má okolo seba viac tajomstva, menej exaktných a relevantných faktov, ktoré ma priam ženu k zvedavosti a čoraz väčšiemu záujmu o tohto umelca.

Ohľadom jeho diel existuje mnoho téz, teórií a polemík, ku ktorým sa dúfam po určitej dobe štúdia jeho osobnosti a diela budem môcť so svojím názorom pridať aj ja.

Okrem tohto "neumeleckého" dôvodu, som si vybrala Boscha aj preto, že ho ja osobne považujem za ohromného koloristu, za akéhosi "Goyu" svojej doby a hlavne tvorcu diel, ktoré v sebe nesú čosi medzi nebom a peklom, čosi komplikované a pritom tak jednoduché.

Výber diela "Kopa sena" bol jednoduchý nakoľko je to jeden z obrazov, vďaka ktorému som sa takpovediac začala zaujímať o umenie.

1. ŽIVOT HIERONYMA BOSCHA

Neexistuje veľa dochovaných údajov o živote a pôsobení Hieronyma Boscha, len niekoľko je ich uložených v mestskom archíve v 's-Hertogenbosche, v meste jeho života a pôsobenia, v účtovníckych knihách bratstva Matky božej, v ktorých sa však nevyskytujú zmienky o jeho narodení alebo živote.

Približný rok narodenia môžeme určiť z portrétu dochovaného v neskorších kópiách zobrazujúceho Boscha vo vyššom veku. Za predpokladu, že obraz vznikol krátko pred jeho smrťou v roku 1516, môže narodenie približne spadať do roku 1450.

Hieronymus Bosch sa narodil do rodiny maliarov van Aken, pochádzajúcej z mesta CÁCHY (nem. Aaken , ktorého názov nesie aj v priezvisku. Pochádzal z umeleckej rodiny, keďže jeho starý otec, strýko aj otec boli maliari. Tvrdí sa, že práve jeho starý otec, Jan van Aken, ktorý sa podieľal aj na stavbe katedrály sv. Jana v 's-Hertogenboschi, bol pre Boscha vplyvným umeleckým elementom. V roku 1464 je zmieňovaný ako občan mesta 's-Hertogenbosch Antonius van Aken, Boschov otec. Prvá zmienka spomínajúca Boschovu osobu, jeho sestru a dvoch bratov pochádza z roku 1474.

V prvej polovici jeho pôsobenia nemohol zo svojho umenia žiť údajne kvôli rozpredávaniu majetku. Od roku 1486/87 sa zaradil k vážnym občanom 's-Hertogenboschu, pretože sa stal členom Bratstva Matky Božej, dobročinného združenia klerikov, učencov a bohatých občanov. Toto členstvo mu samozrejme sprostredkovalo početné kontakty a objednávky. Medzi rokmi 1479-1481 sa oženil s od neho staršou ženou menom Aleyt Goyaerts van Meervenne pochádzajúcou z dobrej rodiny, čo mu taktiež prispelo na spoločenskom statuse a umeleckej kariére.

Dokumentárne nie je doložené, žeby Bosch počas svojho života opúšťal svoje rodné mesto, avšak z jemu smerovaných objednávok sa usudzuje, že podnikol pár ciest a to do Utrechtu, horného Talianska a južného

Nizozemska. Jeho diela vlastnil napríklad španielsky dvoran a zberateľ umenia Diego de Guevara, Henrich III. Z Nassau, Filip Pekný, Izabela Kastílska či španielsky kráľ Filip II..

Poslednou zmienkou o jeho osobe zaznamenanou v roku 1516 v análoch bratstva Matky božej je jeho smrť, na počesť ktorej bola 9. augusta toho roku slúžená zádušná omša v chráme sv. Jána, ktorý bol vystavaný Bratstvom Matky božej a z časti zdobený aj samotným Hieronymom Boschom. Bol pochovaný v kaplnke bratstva Panny Márie ako preslávený maliar „*ignis pictor*“.¹

2. DIELO

Názory na dielo Hieronyma Boscha sú už po storočia rozporuplné, nakoľko neexistujú relevantné dokumentácie jeho diel a spôsobu tvorby.

*V skorších storočiach existovala mienka, že Boschove diabolické zobrazenia majú za úlohu divákov baviť a rozveseľovať asi ako "grotteschi" talianskeho renesančného ornamentu.*² Okolo roku 1560 sa ľudia na Boscha pozerali ako na "vynálezcu príšer a netvorov".³ O niečo neskôr, holandský historik umenia Carel van Mander charakterizoval jeho maľby ako "podivuhodné a zvláštne fantázie, na ktoré sa máme pozerať skôr ako na menej príjemné než desivé."⁴ Niektorí autori označili Boscha za surrealistu 15. storočia, iní zas tvrdia, že jeho umenie je obrazom ezoterických praktík stredoveku a je spojené s astrológiou, alchýmiou a čarodejníctvom. Tiež nemôžem nezmieniť názor jedného z mnohých bádateľov zaoberajúcim sa Boschom, Wilhema Fraengera, podľa ktorého Bosch patril k Bratom voľného ducha, heretickej skupine, bol odpadlíkom od viery a práve pre katolíckych zákazníkovo tvoril diela, do ktorých

¹ Hana Volavková : Hieronymus Bosch, Praha, Odeon, 1973, str.7

² Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.8

³ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.8

⁴ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.8

schválne zakomponovával heretické odkazy a symboly. Avšak žiadnych teórií o kacírstve Hieronyma Boscha sa nemôžeme držať pevne, nakoľko ich nemôžeme pevne podložiť.

Boschove umelecké korene môžeme hľadať vo flámskej škole, v dielach majstrov ako Jan van Eyck, Rogier van der Weyden a Robert Campin. Jeho rané diela sa približujú skôr k holandskému umeniu, obzvlášť ku knižnej maľbe. Neskoršie diela pramenia z umenia [Barbantu](#) a južného Nizozemska.

3.ZARADENIE BOSCHOVEJ TVORBY DO OBDOBIA A JEHO SÚČASNÍCI

Na flámskych umelcoch tvoriacich na prelome 15. a 16. storočia môžeme pozorovať akúsi dualitu tvorby. Na jednej strane ich lákali novátorské myšlienky renesancie, no zároveň ostali verní komplikovane elegantnej neskorej gotike. Vďaka postupnému šíreniu sa humanizmu začali flámski umelci klásť čoraz väčší dôraz na priestorovú kompozíciu, pričom sa postupne eliminovala plošnosť, prepracovanejšiu farebnosť, starostlivú kresbu a dokonca niektorí umelci prevzali Leonardove *sfumato*.⁵

Medzi Boschových umeleckých súčasníkov nepochybne patria významní nemeckí umelci akými sú Albrecht Durer, Hans Holbein, Matthias Grunewald či Lucas Cranach starší.

Boschov o niečo mladší súčasník, ale z oblasti Nizozemska, bol napríklad Quentin Matsys, na ktorého zapôsobilo nové talianske umenie, no zároveň ostal verný domácim tradíciám. Ďalej do tejto skupiny patria v Amsterdame pôsobiaci Jakob van Oostanen a Cornelius Engelbrechtsz z Leydenu, učiteľ veľkého maliara, rytca a kresliara Lucasa van Leydena. V

⁵ Maliarska technika Leonarda da Vinci. Ide o prekrývanie prechodov medzi svetlom a tieňom takzvanou šerosvitovou maľbou.

Antverpách v tom čase pôsobil Jan Gossaert, tiež zvaný Mabuse alebo Jan Mostaert, ktorý svoje pôsobenie neskôr presunul do Mechelnu.

4.TRIPTYCH "KOPA SENA"

a.ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE

Triptych Fúra sena je Boschov prvý veľký triptych, ktorý vznikol medzi rokmi 1485-1490 a bol namaľovaný technikou olejomalby na dreve. Rozmery celého triptychu sú 147 x 232 cm. Ľavá doska tryptichu zobrazuje pád anjelov, stvorenie Evy, prvotný hriech a vyhnanie z raja. Na pravej doske je zobrazené peklo. Rozmery oboch dosiek sú 147 x 66 cm. Stredná doska znázorňuje voz s kopou sena, pozemských ľudí, typické Boschove démonické tvory, anjela a Ježiša. Rozmery prostrednej dosky sú 135 x 100 cm. Vonkajšia strana zatvoreného triptychu vyobrazuje chudobného pocestného putujúceho cez krajinu zla. Fúra sena má dve verzie, z ktorých jedna sa nachádza v kláštore El Escorial a druhá v Museo del Prado v Madride. Obe verzie sú však nie veľmi zachovalé a prešli mnohými reštaurátorskými zákrokmi, preto sa názory bádateľov, ktorý z nich je ten pravý, často rozchádzajú.

b.NÁMET

Ako jeho dva veľké triptychy *Záhrada pozemských rozkoší*⁶ a *Pokušenie sv. Antonína*⁷ aj tento triptych zachytáva hrešiacu, lakomú za materiálnymi statkami sa ženúcu stredovekú spoločnosť. Témy stvorenia človeka, prvotného hriechu, vyhnania z raja a téma pekla podporujú

⁶ The Garden rthly Delights, 1503-1504, Museo del Prado, Madrid

⁷ The Temptation of Saint Anthony, c. 1500-1525, Museu Nacional de Arte Antiga, Lisabon

hlavný námet diela, ktorým je triumf chamtivosti. Môžeme povedať, že dielo je alegóriou ľudských hriechov na zemi a ich následkov.

c.POPIS A INTERPRETÁCIA DIELA

Ľavý panel triptychu najviac korešponduje s knihou stvorenia sveta – Genezis. Na vnútornej strane tohto panelu je zobrazený Eden v štyroch častiach v smere zhora nadol. Na samotnom vrchu môžeme pozorovať stvorenie sveta v podobe tróniaceho Boha a anjelov v oblakoch, ktorí vyvrhávajú rebelantských anjelov preč z neba. Rebelantskí anjeli sa počas pádu na zem a do mora v úplnom pozadí premieňajú na hmyz. Premena je pravdepodobne trest za rebelanstvo a neposlušnosť. Pod padajúcimi anjeli je vyobrazený príbeh stvorenia Adama a Evy, konkrétnejšie ako Boh Otec v liturgickom rúchu slaboružovej farby a s korunou na hlave privádza nahú Evu a predstavuje ju nahému Adamovi ležiacemu pred akousi studňou života. *Studňa je poloskulptúra a poloarchitektúra z hmoty neurčitej, akoby prijala niečo zo slamenej figúry a pritom zostala základným materským jadrom všetkého života. Akoby išlo o prehistorickú Venušu, ale aj symbol latentnej vitality.*⁸ V ďalšej časti pred porastom kríkov a stromov vidíme scénu pokušenia, v ktorej had s ľudskou hlavou ponúka Adamovi a Eve jablko zo stromu poznania, pričom Adam poň naťahuje ruku. V najspodnejšej časti anjel s mečom v ruke stojaci pred akousi skalnou bránou vyháňa dvojicu Adama a Evu z Rajskej záhrady za ich vzburu proti Bohu a zhrešenie.

Stredné krídlo ponúka pohľad na voz s veľkou kopou sena prechádzajúci rozľahlou krajinou. Jedna nizozemská pieseň z doby okolo roku 1470 obsahuje text, v ktorom sa hovorí, že *Boh navršil všetky dobré veci sveta ako kopu sena k úžitku všetkých ľudí a je šialené, keď jeden človek chce*

⁸ Hana Volavková : Hieronymus Bosch, Praha, Odeon, 1973, str. 44

mať celú kopy len pre seba.⁹ A keďže seno nie je vôbec drahé, toto porovnanie môže ešte symbolizovať nepatrnú hodnotu pozemských pôžitkov vôbec.¹⁰ Kopa sena má ešte jednu metaforickú funkciu. V 16. Storočí bolo seno pokladané za symbol podvodu a falše a „viezť s niekým fúru sena“ znamenalo posmievať sa mu alebo ho podvádzať. Keď vezmeme na vedomie, že trúbiaci čert na kope sena je modrej farby – táto farba bola v tej dobe považovaná za farbu podvodu – bude nám význam so senom jasný: Svetské statky a pocty nielen, že nemajú vlastnú hodnotu, ale slúžia Satanovi a jeho vojsku ako návnada, s ktorej pomocou privádza ľuďu do záhuby.¹¹ Voz je vedený a ťahaný démonickými bytosťami, napoly ľuďmi, napoly zvieratami smerom do pekla. V strednej časti voza zo zadnej aj prednej strany sa obyčajní mešťania natáhajú jeden cez druhého s úsilím ukradnúť si z kopy sena čo najviac. Ľudia pritom bezmocne padajú na zem a pod kolesá vozu. Jeden druhého si všímajú len vtedy, keď chcú ostatných od stohu sena odstrčiť alebo zdvihnúť na nich ruku. Priamo pred vozom dokonca jeden zo "súperiacich" tlačí svojho "soka" na zem a vráža mu nôž do krku. Voz zo zadnej strany nasleduje družina cirkevných a svetských hodnostárov na koňoch aj peši, ktorá nevidí a tak netuší kam voz a ona s ním smeruje. Odevy hodnostárov a obyčajných ľudí nám hovoria o tom, že tejto chamtivej honby sa zúčastňujú ľudia rôzneho postavenia zo všetkých spoločenských vrstiev. V spodnej v smere zľava doprava sa necháva slepý muž, možno žobrák, v sivom otrhanom plášti s čiernym klobúkom na hlave a palicou v ruke viešťať malým dieťaťom smerom ku "koristi" v podobe stohu sena. Hneď vedľa stojí jedna žena svetlej a 2 ženy tmavšej pleti s deťmi, podľa jednej teórie pravdepodobne *rómskeho pôvodu*¹² nakoľko rómovia boli v tej dobe stále podozrievaní zo služby diablu. Ďalej sa tu nachádza *šarlatánsky trhač zubov alebo mastičkár*¹³ s vreckom plným sena, čo svedčí o jeho

⁹ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.47

¹⁰ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str. 47

¹¹ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.50

¹² Virginia Rembert: Hieronymus Bosch, Praha, Slovart, 2007, str.22

¹³ Virginia Rembert: Hieronymus Bosch, Praha, Slovart, 2007, str.22

nepoctivom obchode. Napravo sedí tučný muž v mníšskom rúchu na robustnej stoličke a niečo popíja zatiaľ čo tri mníšky zaňho vykonávajú prácu – dve z nich odkladajú veľké množstvá sena do vriec a tretia vyzerá, že čaká na jeho ďalšie pokyny ku práci. Štvrtá mníška zo skupinky nepracuje, ale necháva sa zvádzať lákadlom pozemských slastí, ktoré symbolizuje muž v modrom oblečení hrajúci na gajdy. Ponúka mu za hrst sena pričom dúfa, že bude môcť získať jeho pozornosť a priazeň. Na spomínanej kope sena sedia muž so ženou a držia pravdepodobne partitúru a vychutnávajú si hudbu, ktorá ide od prísediaceho muža hrajúceho na lutne a sivomodrého čerta, ktorý prstami hrá na vlastný rypák v tvare trúbky. Za nimi stoja dvaja objímajúci sa milenci, ktorí sa oddávajú vzájomnej vášni. Nikto zo spomínaných si však nevšíma anjela stojaceho na kope sena a so zopätými rukami vzhliadajúceho smerom k Bohu a nabádajúceho ľudí, nech sa vzdajú hriešneho konania a svoju dušu odovzdajú viere v Boha. Nad týmto všetkým sa v oblakoch vznáša obraz Krista, ktorý celú túto scénu pozoruje.

Pravý panel je vidinou pekla kam sa dostane každý pozemský hriešnik. Na pozadí červeno-oranžového ohňa a kúdlíov dymu horí zrúcanina, ktorá je naznačená len obrysovo, a v ktorej môžeme vidieť démonické postavy. Najviac sa tu vyníma v strednej časti stojaca veža, ktorá je v priebehu stavby. Je však trochu zvláštne, že tieto kreatúry sa nevenujú mučeniu hriešnikov, ale stavbe. Akoby bolo nutné čo najrýchlejšie postaviť ďalšie pevnosti pre stále narastajúci počet hriešnikov. Stavajú ju Boschove démonické kreatúry. Jedna lezie po rebríku s vrecom cementu na ramene, ďalšia stojí na doskách a ťahá pracovný náklad po lane, ďalšie kreatúry rúbu drevo alebo zväčšujú stavbu prikladaním tehál. Podľa mojej osobnej interpretácie by táto stavba mala spĺňať účel väznice. No *existuje však líčenie nebeskej vízie rádu sv. Ľehoře, kde sa hovorí o tom, že v nebi sa zo zlatých tehál, z ktorých každá znamená almužnu alebo dobrý skutok niektorého na zemi žijúceho človeka, stavajú zlaté domy, ktoré slúžia ako*

*obydlia dušiam spravodlivým.*¹⁴ Je možné, že Bosch chcel vytvoriť opozitum k tomuto významu a chcel znázorniť pekelné dielo postavené z "tehál chamtivosti". Pred vchodom do veže sedí na krave prebodnutý nahý muž s prilbou na hlave, kalichom v ruke, ktorý *býva vykladaný ako vykrádač kostolov (Tolnay), inokedy ako Hnev (Baldass), potretie ako rytier smrti (Combe).*¹⁵ Za kravou sú dve obete vedené na výkon svojho trestu, jedna je ťahná po zemi, druhá vedená dvoma démonmi. V spodnej časti pod mostom kreatúra podobajúca sa psovi hryzáva genitálie človeku, ktorého pravdepodobne stihol osud chlípника, pričom ho zhadzuje do vody. Vedľa pekelný lovec trúbi na svoj roh a drží dolu hlavou zavesenú ľudskú korisť ako králika. Pod nimi akási ropucha s ľudskými nohami do polovice žerie človeka, možno ako trest za nenásytnosť.

Dve vonkajšie krídla zavretého triptychu ukazujú tuláka, respektíve pcestného, ktorý je morálne indiferentný, nevyjadruje ani dobré, ani zlé sklony. Tento pcestný prechádza cestou, ktorá vedie zákerným svetom, ktorého nástrahy a nebezpečenstvá číhajú na každom rohu a môžu zasiahnuť kedykoľvek. Tulák je vychudnutý, starší, v otrhanom oblečení a na chrbte nesie prútený kôš. Tento muž putuje ošumelou a hrozivou krajinou, ktorá však z jednej časti pôsobí jasne vďaka svetlej farbe použitej v pozadí. V popredí na zemi leží lebka a kosti, na ktoré sadajú vtáky a zúrivy pes, ktorý bol kedysi chápaný ako symbol ohovárania, vrčí na tuláka. Vľavo za ním práve lupiči napadli iného pcestného, dvaja ho privezujú ku stromu zatiaľ čo tretí mu vykráda batoh. Na pravej strane sa nachádza dvojica sedlákov tancujúca do hudby vychádzajúcej z gájd muža hrajúceho pod stromom. Táto dvojica môže predstavovať mravné ohrozenie, keďže prepadli vášni pre hudbu. Na vyvýšenine v pozadí stojí veľká šibenica, v ktorej blízkosti je vidieť na vysokom stožiarí koleso, do ktorého sa vplietali telá popravených zločincov.¹⁶

¹⁴ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.50

¹⁵ Hana Volavková : Hieronymus Bosch, Praha, Odeon, 1973, str.44

¹⁶ Walter Bosing : Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516: Medzi nebem a peklem, Köln, Taschen, 2010, str.61

ZÁVER

Po Hieronymovi Boschovi nám mnoho vynikajúcich diel minimálne alebo vo veľkej miere obsahujúcich fantastickosť, symboliku a satirickú kritiku, či už bolo jeho zámerom mravne poučiť stredovekú spoločnosť, zanechať heretické odkazy alebo sa len prosto satiricky vysmiať ľudským hriechom a nevedomosti, zvládol to bravúrne čo sa týka obsahovej aj formálnej stránky. Triptych s kopou sena je dielom, ktoré sa nebojí vylíčiť realitu, zlé stránky človeka, ktoré ho môžu priviesť do záhuby. Nebojí sa "pozrieť" ľuďom do očí a podať im kritiku, nad ktorou by sa mali zamyslieť. Kopa sena patrí podľa môjho názoru medzi najlepšie diela, ktoré vyšli spod majstrovských rúk Boscha a medzi najznámejšie umelecké diela vôbec.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. VOLAVKOVÁ, Hana. *Hieronymus Bosch*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1973, 79 s.
2. REMBERT, Virginia. *Hieronymus Bosch*. V Praze: Slovart, c2007, 159 s. ISBN 9788072099061.
3. BOSING, Walter. *Hieronymus Bosch: kolem 1450-1516 : mezi nebem a peklem*. Köln: Taschen, c2010, 96 s. ISBN 9788073913830.
4. JOHANNSEN H., Rolf. *Slávne maľby. 50 najvýznamnejších malieb dejín umenia*. Bratislava: Slovart, c2004, 287 s. ISBN 80-7145-949-
5. PIJOAN, José. *Dejiny umenia 6*. Praha: Odeon, 1980, 352 s.